

PLUTARCHO POŽIŪRIS Į IŠSILAVINUSIAS MOTERIS KŪRINIUOSE *CONIUGALIA PRAECEPTA* IR *CONSOLATIO AD UXOREM*

Monika Voinič

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros doktorantė

Požiūrio į moterų padėtį visuomenėje ir šeimoje raida

Plutarchas – neabejotinai vienas ryškiausių romėniškosios epochos graikų elito atstovų, savo gyvenimu ir kūryba glaudžiai susijęs ne tik su konservatyvias tradicijas išsaugojusiu savo gimtuoju Chaironėjos poliu, bet ir su Romos imperijos epochos kosmopolitine dvasia. Plutarcho kūrybinis palikimas yra svarbus ne tik literatūriniu požiūriu, bet ir kaip klasikinės pedagoginės tradicijos ir interpretavimo šaltinis. Plutarcho kūryba byloja apie kultūrinę integraciją, kuri jokių būdu negali būti pavadinta asimiliacija, ir atspindi helenizmo epochos sinkretiškumą.

Plutarchas nebuvo pirmas graikų autorius, rašęs apie moteris. Daugelis kitų autorių įvairiais laikotarpiais, pradedant Homeru, vienaip ar kitaip išdėstydavo savo pažiūras apie moters vietą visuomenėje ir jos teisę į išsilavinimą. Ilgą laiką moteris buvo laikoma blogio įsikūnijimu: išties iškalbinga Homero Agamemnono kalba *Odisėjoje* ir Simonido požiūris į moteris¹.

¹ Agamemnono (Hom. *Od.* II. 424–434) ir Simonido (Fr. 7, Diehl, *Anthologia Lyrica* I, 1952) nuomonės gerai atspindi tradicinį požiūrį į moterį, bet pats Homeras į moterį žiūri visai kitaip.

Mizoginiškas klasikinės Graikijos pozicijas puikiai išreiškia Hesiodo mitas apie Pandorą, pasak kurio moteris – Dzeuso siųsta bausmė vyrui (Hes. *Theog.* 590–612). Plutarchas nelieka abejingas ankstesnėms nuomonėms. Traktato *Mulierum Virtutes* įvade autorius teigia, kad jo paties nuomonė gerokai skiriasi nuo Tukidido² požiūrio į moters vietą visuomenėje, o Gorgijo³ nuomonė, kad geras moters vardas, o ne jos išvaizda turėtų būti žinoma žmonėms, jam šiek tiek priimtinesnė, nors geriausiu jis laiko seną romėnų paprotį⁴, kuris numatė tokią pat pomirtinę pagarbą tiek vyrams, tiek moterims.

Klasikinio laikotarpio Graikija buvo valdoma vyrų, o tokios moterys kaip Aspasia

² [...] εἰ δὲ με δεῖ καὶ γυναικείας τι ἀρετῆς, ὅσαι νῦν ἐν χρεῖα ἔσονται, μνησθῆναι, βραχεία παραινέσει ἅπαν σημανῶ. τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χείροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἢ δόξα καὶ ἤς ἂν ἐπ’ ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ ψόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ᾗ (Thuc. *Historia*, II, 45, 2). Ši gana aštri kalba adresuota Perikliui ir nukreipta prieš ano laikotarpio feministinį judėjimą ir prieš Aspasijos įtaką Perikliui valdant valstybę.

³ Ši Gorgijo nuomonė žinoma tik iš Plutarcho *Mulierum Virtutes* traktato.

⁴ [...] ἄριστα δ’ ὁ Ῥωμαίων δοκεῖ νόμος ἔχειν, ὥσπερ ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν δημοσίᾳ μετὰ τὴν τελευτὴν τοὺς προσήκοντας ἀποδιδοὺς ἐπαίνους (Plut. *Mulierum Virtutes*, 242E8).

buvo tik išimtis, kuri patvirtina taisyklę. Vis dėlto sofistai pakeitė ne tik filosofijos raidą, bet ir tradicinį požiūrį į moterį. Sokratas taip pat teigė⁵, kad moteris, nors ir būdama fiziškai silpnesnė, turi tokią pat prigimtį ir ἀρετή kaip vyras ir gali būti mokoma bei lavinama vyro. Ši hipotezė vėliau buvo perimta Sokrato mokinių, ypač Antisteno ir Platono, tačiau dažnai buvo skirtingai interpretuojama. Platoną galėtume vadinti pirmuoju Antikos moterų gynėju, mat jis pirmasis užsimena, kad gabumai yra paskirstyti lygiai abiem lytims ir moteris iš prigimties tinka visoms pareigoms, kaip ir vyras, tik vyras yra stipresnis už moterį, o su valstybės tvarkymu susijusių užsiėmimų atžvilgiu moterys niekuo nesiskiria (Pl. *Resp.* V 455 b-e). Tačiau nereikėtų pamiršti, kad Platonas kalba apie išivaizduojamą valstybę, kurioje moterys būtų auklėjamos kitaip, negu buvo tikrovėje. Moteris, apie kurią jis kalba, nėra klasikinio laikotarpio moteris, tai labiau išivaizduojamas jos idealas. Aristotelis pripažino, kad moteris turi aretē lygiai kaip vergai ir vaikai, tačiau jos aretē pavaldi (*hyperetikē*) vyro dorybei (*archikē andreia*) (Arist. *Pol.* 1260 a 21–24). Nors Aristotelio nuomonė atspindėjo daugumos graikų požiūrį, visgi filosofų ji nebuvo priimta, arba priimta praktikoje, bet ne teorijoje. Epikūro sodas buvo atviras tiek vyrams, tiek moterims⁶; Krateto žmona ir mokinė Hiparchija uoliai laikėsi kinikų postuluojamą gyvenimo būdą (Diog. Laert. 6.7.96–97); Aksiotėja tapo įsidėmėtina išimtimi Akademijoje (Diog.

⁵ Ksenofontas *Symposium*, 2.9; Platonas *Menonas*, 73AB; Aristotelis, *Politika*, 1260 a 21.

⁶ A. J. Festugiere, *Epicurus and his Gods*, Cambridge, Mass, 1956, 20–30.

Laert. 7.I.33). Stoikai mokė, kad moteris yra tos pačios prigimties ir turi tokią pačią aretē⁷, be to, gali būti mokoma: moterys, lygiai kaip ir amatininkai bei žemdirbiai, gali tapti išminčiais. Kleantas parašė kūrinių *Apie nuomonę, kad vyrų ir moterų aretē vienoda* (Diog. Laert. 7.5.175). Vėlyvieji stoikai Antipatras ir Hieroklis kalbėjo apie santuokos vertę.

Svarbu pabrėžti, kad Antikos ugdymo sistema buvo orientuota į vyriškosios visuomenės dalies ugdymą. Jauniausio amžiaus vaikai ir moterys nebuvo jos dėmesio centre. Plutarchas šiuo požiūriu yra išskirtinis autorius, nes jis pirmasis daugelyje kūrinių nagrinėja ne tik vyro, bet ir moters vaidmenį šeimoje ir visuomenėje, ypatingą dėmesį skirdamas santuokai ir šeimos gyvenimui. Plutarcho požiūris į moterį iš dalies susijęs su Platono nuostata, kad išsilavinusi moteris gali prilygti vyrui, tačiau jis sukuria savitą ugdymo modelį, sekdamas vėlesne platonikų teorija, gerokai pakeista ir išvystyta kiniko Antisteno bei Sokrato mokinio Aischino, kurie skelbė abiejų lyčių lygybę. Prie šios teorijos pritaikęs stoikų, ypač Antipatro iš Tarso, mokymą apie tobulą vyro ir žmonos sąjungą Plutarchas dėsto originalią santuokos teoriją⁸.

Ši tema Lietuvoje nenagrinėta. Iki šiol Plutarcho kūrybai nėra skirtos nė vienos monografijos, disertacijos, o kitose Europos šalyse jau nuo XIX a. pradžios Plutarcho traktatai tyrinėjami įvairiais aspektais.

⁷ Klementas Aleksandrietis, *Stromateis* IV 8, 59 (St.Vet. Frag. III 59, fr. 254).

⁸ Plačiau apie tai žr. C. Patterson, „Traditional Wisdom through a Philosophic Lens“, *Plutarch's Advice to the Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, ed. S.B.Pomeroy, New York: Oxford University Press, 1999, 128–131.

Pastaraisiais dešimtmečiais šis kūrėjas sulaukia vis daugiau dėmesio Europoje, JAV ir kitose pasaulio šalyse. Pastaraisiais metais vis dažniau nagrinėjamas socialinis kultūrinis aspektas, pradedamas analizuoti Plutarcho požiūris į moters ugdymą, jos vaidmenį šeimoje ir visuomenėje. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad beveik nėra veikalų, apibendrinančių visą Plutarcho *paideia* problematiką, juo labiau konceptualiai aprašančių jos įtaką vėlesnei pedagoginei minčiai.

Šiame straipsnyje, remiantis kūrinių *Coniugalia Praecepta* ir *Consolatio ad uxorem*, bus nagrinėjamas Plutarcho požiūris į moterų vaidmenį šeimoje ir visuomenėje.

Idealios santuokos modelis kūrinyje *Coniugalia praecepta*

Pats Plutarchas yra geros nuomonės apie moteris ir neslepia to nei *Paralelinėse biografijose*, nei *Moraliniuose traktatuose*. Daugelis etinių Plutarcho traktatų nagrinėja moters vaidmenį visuomenėje, ypatingas dėmesys skiriamas santuokai, šeimos gyvenimui ir moters išsilavinimui. Vienas iš svarbiausių – traktatas *Coniugalia Praecepta*, kuriame atsiskleidžia Plutarcho požiūris į moterį, šiek tiek primena Platono požiūrį, kad išsilavinusi moteris gali prilygti vyrui. Žinoma, Plutarchas nedrįsta atvirai dėstyti tokios drąsios nuomonės. Anot Plutarcho, vyras turi atstoti žmonai ne tik tėvą, motiną ar brolių, bet ir būti jai gyvenimo vadovas, filosofijos ir religijos mokytojas, taigi, prisidėti prie žmonos tobulėjimo, nes tik lygiaverčių asmenybių santuoką jis laiko sėkminga.

Kūrinyje *Coniugalia praecepta* priklauso Plutarcho praktinės moralės filosofijos veikalų grupei⁹. Iki šiol mokslininkai nesutaria dėl traktato parašymo datos, tačiau daugelis sutinka, kad jis atskleidžia sielos brandą, gilų meilės ir santuokinio gyvenimo teorijos apmąstymą¹⁰.

Veikalas parašytas laiško forma, suskirstytas į 48 skyrius – trumpas pamokėles, kaip pasiekti filosofinės santuokos modelį: skirstymas chronologinis, pradedant vestuvių naktimi. Kaip dauguma graikų literatūros, *Coniugalia praecepta* adresuotas aukštesniajam elito sluoksniui. Plutarchas skiria savo patarimus būsimiems sutuoktiniams – Euridikei ir Polianui, pabrėždamas, kad jie abu – jo skaitytojai. Žinoma, kad Memija Euridikė buvo Klėjos duktė, o ši buvo gera Plutarcho draugė¹¹. Tai tarsi vestuvinė Plutarcho dovana jauniems, o kartu ir kalba (λόγος), kupina patarimų, kaip jie turėtų elgtis, kad jų vedybinis gyvenimas būtų laimingas. Plutarchas nori priminti sutuoktiniams svarbiausius dalykus, kurių jie mokėsi studijuodami pas jį; visa tai jis pateikia kaip 48 trumpus „palyginimus“ (ὁμοιότητες). Plutarchas pradeda savo laišką aiškindamas kaip geras mokytojas, kad pasirinko būtent tokią kalbos formą – trumpus ir vaizdžius patarimus, kad jaunavedžiai lengviau atsimintų jo pamokymus: *Išdėsciau pagrindinius mano mokymus, kuriuos dažnai girdėjote mokydami su manimi filosofijos, kaip*

⁹ Kūrinyje *Coniugalia praecepta* užima 115 vietą Lamprijų kataloge ir 34 vietą pagal Planudo sąrašą

¹⁰ Plutarque, *Oeuvres Morales*, tome II, texte établi et traduit par J. Defradas, J. Hani et R. Kjaerr, Paris: Les Belles Lettres, 1985.

¹¹ Plutarchas dedikavo *Virtutes Mulierum* ir *De Iside et Osiride* Klėjai, Euridikės motinai.

*trumpus palyginimus, kad jie būtų lengviau įsimenami. Šiuos [patarimus] siunčiu jums abiem kaip dovaną*¹². *Coniugalia praecepta* minima dvylika moterų, iš jų dvi romėnės. Iš minėtų moterų tik trys priklauso klasikiniam laikotarpiui: Spartos karalienė Gorga, Teana ir Timoklėja. Kitos moterys yra iš archajinio arba helenistinio laikotarpio. Toks santykis parodo menką moterų, ypač atėniečių, „matomumą“ klasikiniu laikotarpiu, nes pats Plutarchas nevengia dažnai vardyti moterų vardų.

Svarbu, kad *Coniugalia praecepta* krei-piamasi į abu sutuoktinius – tai rodo tam tikrą sutuoktinių lygiavertiškumą. Besikreipdamas į Mūzas, kurios turėtų padėti Afroditei, Plutarchas dar kartą pabrėžia, kad santuokoje turėtų „žydėti“ filosofija, vyro ir žmonos bendravimas ir harmonija. Savo tikslų abu sutuoktiniai turėtų siekti ne barniais, bet įtikinėjimu. Dažniausiai mokslininkai sutinka, kad Plutarcho propaguojamas santuokos modelis atitiko santykius jo paties šeimoje¹³.

Plutarchas išsilavinimą laiko viena svarbiausių žmonos dorybių. Žinome, kad jis mėgo ne tik išsilavinusių vyrų, bet ir išsilavinusių moterų draugiją. Plutarcho žmona buvo tokios moters pavyzdys. Ji pati buvo parašiusi traktatą *Apie puošimąsi*¹⁴,

kuriame peikiamas moterims būdingas pomėgis nesaikingai puoštis. Tokios moterys kaip Timoksena buvo puikiai išsilavinusios, galėjo suprasti ir atpažinti graikų bei romėnų istorines ir literatūrinės aliuzijas, kurių Plutarcho tekstai tiesiog perpildyti¹⁵. Naujausi tyrimai parodė, kad klasikiniu laikotarpiu išsilavinimas buvo prieinamas tik kai kurioms moterims. Nors dėl įrodymų stokos sunku spręsti apie moterų išsimokslinimą, tačiau reikia pabrėžti, kad piešiniuose ant antikinių vazų būtent moterys dažniausiai vaizduojamos skaitančios ir rašančios. Abejotina, ar V a. pr. Kr. buvo mokyklų mergaitėms. Tik labai įtakingos ir turtingos aristokratų šeimos suteikdavo mergaitėms išsilavinimą, tačiau ir tuomet buvo samdomas privatus mokytojas¹⁶.

Ankstyviausios žinios apie mokyklas mergaitėms yra tik iš helenistinio laikotarpio. Manoma, kad šiuo laikotarpiu išsilavinimas buvo prieinamas aukštesniųjų sluoksnių moterims. Turime žinių apie kilmingas graikes ir romėnes, susirašinėjančias su vyrais ir draugais. Plutarchas traktate *Coniugalia praecepta* užsimena apie Teaną, Pitagoro žmoną¹⁷. Tradiciškai

¹² ὧν οὖν ἀκρόατε πολλὰκις ἐν φιλοσοφίᾳ παρατρεφόμενοι κεφάλαια συντάξας ἔν τισιν ὁμοίωσι βραχείαις, ὡς εὐμνημόνευτα μᾶλλον εἶη, κοινὸν ἀμφοτέροις πέμπω δῶρον [...] (*Con. praec.* 138C4). Čia ir toliau straipsnio autorės vertimas.

¹³ Ši hipotezė paremta autobiografinėmis užuominomis Plutarcho traktatuose *Consolatio ad uxorem* ir *Eroticus*.

¹⁴ Timoksenos traktato *Apie puošimąsi*, deja, neišliko, tačiau apie patį parašymo faktą galime spręsti iš Plutarcho užuominos: Περὶ δὲ φιλοκοσμίας σὺ μὲν, ὦ Εὐρυδίκη, τὰ πρὸς Ἀρίστουλλαν ὑπὸ Τιμοξένας γεγραμμένα ἀναγνοῦσα περὶ δὲ διαμνημονεύειν [...] (*Con. praec.* 145a7).

¹⁵ *Coniugalia praecepta* ir *Consolatio ad uxorem* kūriniuose Plutarchas cituoja arba mini Platoną, Euripidą, Homerą, Sappfą, Teognidą, Herodotą.

¹⁶ Guettel S. Cole, „Could Greek Women Read and Write?“, *Reflections of Women in Antiquity*, ed. H. P. Foley, Gordon and Breach, Science Publishers, 1992, 219–221.

¹⁷ *Coniugalia praecepta*, 142c11; 145e13. Pasak Diogeno Laertijo, Teana, ko gero, nebuvo Pitagoro žmona, bet jo mokinė. Keli neopitagoriečių traktatų autoriai helenistiniu laikotarpiu mini Teaną kaip Pitagoro žmoną, garsėjančią savo išmintimi, deramu moteriai elgesiu, saikingu rengimosi būdu, ištikimybe, aistrų valdymu ir vyro klaidų toleravimu. Visuomet pabrėžiama harmoningo gyvenimo svarba. Helenistiniu laikotarpiu platonikų ir pitagoriečių perskyra nebuvo tiksliai nubrėžta. *Inter alia*, kartais kai kurie neopitagoriečių traktatai priski-

manoma, kad moterys, priklausančios Pitagoro mokyklai, buvo išsilavinusios ir rašė moralinius traktatus.

Kaip galime spėti iš *Coniugalia praecepta*, Plutarcho pažįstamos moterys taip pat turėjo laiko skaityti ir net rašyti moralinius traktatus, taigi jos neprivalėjo skirti viso savo laiko buities, namų reikalams. Euridikė, *Coniugalia praecepta* adresatė, yra išsilavinusios ir kilmingos moters pavyzdys – protinga, didelės erudicijos mergina, gebanti suprasti literatūrinės ir filosofinės užuominas, atpažinti garsiausių veikalų fragmentus, kurių gausu Plutarcho kūryboje.

Tradiciškai susiformavęs Plutarcho kaip moterų gynėjo bei advokato paveikslas. Žymus prancūzų Plutarcho vertėjas ir tyrėjas R. Flacelière pabrėžia filosofo požiūrį į moters išsilavinimą, gerokai kontrastuojantį su ankstesnių filosofų nuostatomis. Pastarojo dešimtmečio tyrinėjimuose šis R. Flacelière suformuotas Plutarcho įvaizdis gerokai pasikeitęs. P. Schmitt Pantel ir G. Sissa (*Histoires des Femmes en Occident*, Paris: Plon, 1991) pabrėžia, kad Plutarcho traktatuose moteris veikiau vaizduojama nelygiavertė ir pavaldi vyriui. Vienas iš G. Sissa cituojamų pavyzdžių – *Coniugalia Praecepta* traktate pateikiamas vaizdingas santuokos palyginimas su vyno ir vandens mišiniu. Ši metafora ne Plutarcho sugalvota, o perimta iš stoiko Antipatro, pasak kurio, santuoka turėtų būti panaši į tobulą vyno ir vandens mišinį¹⁸. Pateikdamas

riami Platono motinai Periktionėi. Vis dėlto Plutarchas mini keletą savo pažįstamų pitagoriečių (D. A. Russel, *Plutarch*, Bristol Classical Paperbacks, 1972, 87–89).

¹⁸ SVF III.255.14–16 αἰ δ' ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ταῖς δι' ὄλων κράσεσιν, ὡς οἶνος ὕδατι καὶ τοῦτο ἐπιμέλ<ων> μίσγεται δι' ὄλων.

šią metaforą Plutarchas nori pabrėžti, kad vyras visuomet pranašesnis ir svarbesnis santuokoje. Mat vyno ir vandens mišinys visuomet vadinamas vynu, net jei šiame mišinyje didesnę dalį sudaro vanduo¹⁹.

Tai tik viena iš vaizdingų Plutarcho metaforų, siekiančių pavaizduoti vyro pranašumą, dominuojančią poziciją santuokoje. Analogiškas Plutarcho patarimas išreiškiamas metafora, paimta iš muzikos srities. Sakoma, kad susitikus dviem natoms melodija priklauso nuo žemesnės natos. Plutarchas neatmeta moters intelektinių gabumų ir žinių, tačiau moters žodžiai, pasak jo, skambės geriau ir kilniau, pasakyti vyro lūpomis²⁰. Šlovintina ta moteris, kuri pripažįsta savo vietą santuokoje, šeimyniniame ir visuomeniniame gyvenime. Tokį žmonos idealą įkūnija Plutarcho žmona Timoksena. Dorybinga, išsilavinusi, pripažįstanti vyro pranašumą, atsižvelgianti į jo nuomonę – Plutarcho ir Timoksenos santuoka atitinka darnios melodijos metaforą *Coniugalia praecepta* traktate. Ideali santuoka – partnerių harmonija, tačiau vadovauti ir atlikti pagrindinį vaidmenį turi vyras²¹.

Gražiausias, kaip teigia Ph. A. Stadteris²², moters pašlovinimas yra Plutarcho

¹⁹ [...] ὥσπερ τὸ κρᾶμα καίτοι ὕδατος μετέχον πλείονος οἶνον καλοῦμεν, οὕτω τὴν οὐσίαν δεῖ καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρὸς λέγεσθαι, κἂν ἡ γυνὴ πλείονα συμβάλλῃται [...] (*Con. praec.* 140f9).

²⁰ [...] δεῖ γὰρ ἡ πρὸς τὸν ἀνδρα λαλεῖν ἢ διὰ τοῦ ἀνδρὸς, μὴ δυσχεραίνουσιν εἰ δι' ἄλλοτριᾶς γλώττης ὥσπερ ἀύλητῆς φθέγγεται σεμνότερον (*Con. praec.* 142d8).

²¹ Ὡσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίγνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πρᾶξις ἐν οἰκίᾳ σωφρονούσῃ πράττεται μὲν ὑπαμφοτέρων ὁμοουσούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν καὶ προαίρεσιν (*Con. praec.* 139c11).

²² Ph.A. Stadter, *Plutarch's Historical Methods*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965, 6–7.

traktate *Amatorius*. Dialoge, kuris vyksta Plutarchui su žmona Timoksena lankantis Eroto šventėje Tespijose ir aukojant dievui, Plutarchas nagrinėja heteroseksualinės ir homoseksualinės meilės pranašumus²³. Anot jo, garbingiausias ir doriausias Eroto globojamas meilės tipas – santuokinė vyro ir žmonos meilė. Ši savo teiginį Plutarchas argumentuoja pateikdamas stoikų požiūrį į santuokinę meilę²⁴. Pats Plutarchas mano, kad vyro ir žmonos santuoka padeda atskleisti geriausias abiejų savybes ir duoda pradžią tikrai meilei. Savo išsakytą nuomonę jis grindžia istorijomis apie Kamą²⁵ iš Galatijos ir apie Sabino²⁶ žmoną Emponę, kurios savo tvirta meile įrodė didžiausią dorybę. Svarbu pabrėžti, kad Plutarchui santuoka – dviejų žmonių simbiozė – harmoningas, džiaugsmo teikiantis bendras gyvenimas²⁷. Būtent tokio tikslo

siekia ir jo traktatas *Coniugalia Praecepta*, patarimų forma pateikiantis Plutarcho įsivaizduojamos idealios santuokos kodeksą. Santuoka – nuolatinis abiejų tobulėjimas, būdas pasiekti gyvenimo pilnatvę. Plutarcho požiūris į santuokinę meilę ir žmonos išaukštinimas itin novatoriškas, ko nerasime graikų literatūroje iki Plutarcho.

Plutarcho traktatuose vyras perima auklėtojo, mokytojo vaidmenį, tampa tarpine grandimi tarp žmonos ir išorinio pasaulio. Ideali žmona turėtų pasitenkinti vyro draugija, neturėti savo draugų, mat vyro draugai turi tapti ir jos vieninteliais draugais²⁸.

Plutarchas neneigia moters vaidmens šeimyniniame ir visuomeniniame gyvenime, bet išaukština moters, pripažįstančios savo vietą, nesistengiančios valdyti savo vyro, idealą. Dorybinga žmona turėtų būti dažniausiai matoma su savo vyru ir likti namie, kai vyras išvažiuoja. Čia vėl galime išvelgti romėnų ir graikų papročių skirtumą, Plutarchui būdingą atsigręžimą į klasikinės Graikijos palikimą. Sunku patikėti, kad turtinga ir išsilavinusi matrona Plutarcho laikais vengtų viešumos, rodytųsi tik su savo vyru ir leistų laiką namie vyrui išvažiauvus. Taigi Plutarchas šių socialinių pokyčių akistatoje stengiasi pamokyti Euridikę, norėdamas jai įteigti jam priimtina dorybingos, žinančios savo vietą moters idealą. Dažnai pabrėžiamos geros žmonos ir motinos dorybės, tokios kaip griežtumas (*αυστηρία*), tvarkingumas (*εὐταξία*), kuklumas (*σεμνότης*), o svarbiausia – nuosaikumas (*σωφροσύνη*). Plutarchas, norėdamas pabrėžti išskirtinę

²³ Plutarchas, būdamas Platono mokinys, savo traktatuose stengėsi perteikti savo mokytojo *par excellence* meilės teoriją. Platono *Puotoje* aiškinama, kad Afroditė buvo dvejetainis primities: viena – dieviškos, kita – vulgarios. Dieviškoji Afroditė neturėjo motinos, ji gimė iš jūros putų po Urano kastracijos. Vulgari versija teigia, kad Afroditė gimė iš heteroseksualių Dzeuso ir Dionės santykių: *μᾶς μὲν οὖν οὐσης εἰς ἄν ἦν Ἔρωος· ἐπεὶ δὲ δὴ δύο ἐστὸν, δύο ἀνάγκη καὶ Ἐρωτε εἶναι. πῶς δ' οὐ δύο τῶ θεά; ἡ μὲν γὰρ πρὸς βυτέρη καὶ ἀμήτωρ Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἦν δὴ καὶ Οὐρανίαν ἐπονομάζομεν· ἡ δὲ νεωτέρα Διὸς καὶ Διώνης, ἦν δὴ Πάνδημον καλοῦμεν* (*Symposium* 180d4). Dieviškoji Afroditė globojo dvasinį ryšį ir meilę, kaip intelektualaus bendravimo vaisių, įsižiebusią tarp dviejų vyrų, o vulgarioji Afroditė globojo heteroseksualinius, santuokinius santykius ir vaikų gimdymą. (Plačiau apie tai žr. C. Patterson, *Op. cit.*, 128–131.)

²⁴ Plačiau apie tai žr. R. Flacelière, *Dialogue sur l'amour*, Paris, 1952, 20–24.

²⁵ 768 B-D. Kamos istorija pasakojama ir traktate *Mulierum Virtutes*.

²⁶ Julijus Sabinas palaikė Julijaus Civilio sukilimą Galijoje prieš Vespasianą. Jo žmonos Emponės ištikimybė paliudyta Tacito (*Historiae* 4.67) ir Diono Kasijaus (66.3,16).

²⁷ [...] ὅ κατὰ δούσα τοὺς ἐπὶ βίου κοινωνία συνιόντας εἰς ταὐτὸ πρᾶσας τε παρέχει καὶ χειροῆθεις ἀλλήλοισι. (*Con. praec.* 138c2-138c4).

²⁸ Ἰδίους οὐ δεῖ φίλους κτᾶσθαι τὴν γυναῖκα, κοινούς δὲ χρῆσθαι τοῖς τοῦ ἀνδρός (*Con. praec.* 140d3).

moters dorybę, vadina ją σώφρων – žodžio derinys iš σωφροσύνη, bene populiariausios graikų dorybės, pavadinimo.

Plutarchas tiki, kad moteris moka priimti teisingus sprendimus, taigi – vengti neištikimybių, džiaugtis santuokine meile arba tiesiog stengtis gerai atlikti savo pareigą, norėdama apsaugoti ir išlaikyti šeimą. Tačiau moteris turi būti tinkamai išmokyta ir nuolatos vyro pamokoma, kaip turi elgtis, nes moters išsilavinimas padeda sukurti laimingą šeimą.

Būtent todėl Plutarchas laiko išsilavinimą viena iš svarbiausių žmonos dorybių. Panašiai kaip jo romėniškasis kolega Musonijus Rufas, Plutarchas tiki, kad moteris turi įgimtų gabumų studijuoti filosofiją. Išsilavinimas, filosofijos studijos sudaro pagrindą geram ir dorybingam žmonos elgesiui. Studijuodama moteris išmoksta atskirti gerus dalykus nuo blogų, deramai paklusti savo vyrui, kuris po vestuvių tampa jos mokytoju.

Kad ir kokia išsilavinusi būtų moteris, Plutarchas mano, kad vyras visuomet bus pranašesnis ir būtent vyras turi tapti moters patarėju, aiškinti jai tai, ko pats išmoko. Anot Plutarcho, lygiai kaip moteris negali pagimdyti vaiko be vyro sėklos, taip ir negavęs vyro išminties sėklos jos protas negali pagimdyti nieko doro. Vyro intelektualinės galios pranoksta moters sugebėjimus, būtent todėl žmona turėtų būti nuolatos auklėjama ir mokoma savo vyro²⁹. Vyras turėtų valdyti žmoną taip, kaip siela valdo kūną³⁰. Siela,

o ypač jos protingoji dalis, iš prigimties užimdama aukščiausią vietą Platono sielos teorijoje (Pl. *Phdr.* 246b2), išmintingai nurodo kitoms sielos ir kūno dalims, stojojančioms tinkamų gebėjimų protingai elgtis, kaip pastarosios turėtų elgtis. Vyras, iš prigimties būdamas pranašesnis ir išmintingesnis, nelinkęs vadovautis aistra ir jausmais, turi tapti žmonos, iš prigimties silpnesnės, dvasios vadovu ir mokytoju, kuris pamoko ar sudrausmina, kai to reikalauja aplinkybės.

Laiške *Coniugalia praecepta* Plutarchas dar kartą atlieka mokytojo vaidmenį, prieš perduodamas šias pareigas Polianui, ir priimena Euridikei pagrindinius patarimus, kuriuos ji jau girdėjo anksčiau, mokydamasi pas Plutarchą. Tik šįkart Plutarcho patarimai turi aiškesnę tikslą – vaizdingais palyginimais sudrausminti Euridikę ir įskiepyti idealo siekį.

Coniugalia praecepta traktate Plutarchas, kuris iki šiol buvo Euridikės mokytojas, perduoda šias pareigas Polianui, būsimam Euridikės vyrui, kuris nuo šiol turės mokyti savo žmoną to, ko pats išmoksta. Pasak Plutarcho, filosofijos studijos – tarsi pylimas, apsauga nuo būdingų moterims ydų ir nemokšiško prietaringumo: [...] *moteris, kuri supranta matematiką, gėdysis šokti; išgirdusi nuostabius Platono arba Ksenofonto magiškus žodžius ji neišsileis į savo gyvenimą raganavimo meno*³¹.

²⁹ Pats Plutarchas mano, kad moteris turėtų auginti vaiką tik ankstyviausioje vaikystės pakopoje, o auklėjimu bei išsilavinimu turėtų užsiimti būtent vyras (*De liberis educandis*).

³⁰ κρατεῖν δὲ δεῖ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς οὐχ ὡς δεσπότην κτήματος ἀλλ' ὡς ψυχῆν σώματος, συμπαθεῖντα καὶ συμπεφυκότα τῇ εὐνοίᾳ. ὥσπερ οὖν

σώματος ἔστι κήδεσθαι μὴ δουλεύοντα ταῖς ἡδοναῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, οὕτω γυναικὸς ἄρχειν εὐφραίνοντα καὶ χαρίζομενον (*Con. praec.* 142e5).

³¹ τὰ δὲ τοιαῦτα μαθήματα πρῶτον ἀφίστησι τῶν ἀτόπων τὰς γυναῖκας· αἰσχυνθήσεται γὰρ ὀρχεῖσθαι γυνὴ γεωμετρεῖν μανθάνουσα, καὶ φαρμάκων ἐπωδὰς οὐ προσδέξεται τοῖς Πλάτωνος ἐπαχθόμενῃ λόγους καὶ τοῖς Ξενοφῶντος (*Con. praec.* 145c8).

Pabrėžtina, kad Plutarcho svarbiausias vidinis ryšys, sutuoktinių bendravimas. Tai parodo, kad moters vaidmuo šeimos gyvenime nebuvo antraeilis, žmona vaizduojama kaip lygiavertis vyro partneris, turintis įtakos ir galintis patarti.

Traktate *Coniugalia praecepta* pastebime akivaizdžius visuomenės pokyčius. Plutarchas skatina sutuoktinius pietauti kartu ir tokiu būdu stiprinti savo dvasinį ryšį. Žmona turėtų linksminti vyrą ir juokauti su juo, jų draugai turėtų būti bendri (*Con. praec.* 140d3).

Plutarcho požiūris į moterį neginčijamai novatoriškas ir pažangus, tačiau nereikėtų pamiršti ir faktų, nurodančių, kad Plutarchas, viena vertus, pripažįsta, kad moterys gali pasižymėti dorybėmis, tradiciškai priskiriamomis vyrams, bet, kita vertus, mano, kad ideali žmona visgi turėtų paklusti vyrui, pasižymėti kuklumu ir atsidavimu. Iš pirmo žvilgsnio skaitytojui galėtų atrodyti, kad Plutarchas iš tiesų panaikina vyro ir moters perskyrą. Tačiau atidžiau išnagrinėjus Plutarcho kūrybą galima daryti prielaidą, kad autoriaus požiūris į moterį ne visai atitinka jo laikų realijas, o pats Plutarchas pasirodė esąs ne toks liberalus, kaip galėtų atrodyti, bet konservatyvus, su nostalgija žvelgiantis į praeitį.

Pirmiausia reikėtų atsižvelgti į Plutarcho laikų socialinę kultūrinę aplinką, kuri dažnai turi įtakos rašytojų kūrybai ir požiūriui į tam tikrus socialinius aspektus. Teigiama, kad Chaironėja – gimtasis Plutarcho miestas – jo laikais įkūnijo visko, kas graikiška, saugotojos vaidmenį. Apskritai visam Plutarcho laikų graikų pasauliui būdingas žvilgsnis į praeitį, siekimas atgaivinti ir sustiprinti senus papročius, užstoti kelią

graikų asimiliacijai su romėnais. Plutarcho laikais Chaironėje būdavo renkami magistratai, vadinami οἱ γυναικονόμοι, kurie prižiūrėdavo, kaip laikomasi moterų elgesio standartų ir įstatymų, kaip teigia pats Plutarchas, sukurtų Solono³².

Tokia Chaironės socialinė kultūrinė retrospekcija iš dalies pateisina Plutarcho nostalgiją klasikinio laikotarpio idealams ir siekį atgaivinti senąsias, jau nepraktikuojamas tradicijas.

I a. po Kr. – Plutarcho laikais – tiek Graikijoje, tiek Romoje buvo turtingų ir išsilavinusių moterų, kurios iš tikrųjų galėjo reikalauti skyrybų. Plutarchas, Euridikė ir Polianas tikrai žinojo romėnų moterų statusą ir galimybes. Pats Plutarchas ne kartą lankėsi Romoje, o romėnų moterys, įskaitant valstybės vyrų, turtingųjų turistų žmonas, besilankydamos Graikijoje nevenė viešumos.

Traktate *Coniugalia praecepta* cituojamos romėnų moterys – Klaudija Kvinta ir Kornelija – atliko svarbų vaidmenį religiniame ir politiniame Romos gyvenime, abiejų namai tapo anuometinių intelektualų susitikimo vieta.

Taigi piešdamas idealios moters paveikslą Plutarchas turėjo ieškoti tinkamų archajinio ir klasikinio laikotarpio pavyzdžių. Plutarcho žmonos idealas retrospektyvus – klasikinio laikotarpio nuostatas atitinkanti, pripažįstanti savo vietą visuomenės ir šeimos gyvenime, nesistengianti valdyti savo vyro, visuomet jam paklūstanti, dorybinga moteris.

³² Plačiau apie tai žr. S. B. Pomeroy, *Plutarch's Advice to the Bride and Groom*, New York: Oxford University Press, 1999.

Consolatio ad uxorem – užuojautos laiškas Timoksenai

Consolatio ad uxorem – užuojautos laiškas, skirtas Plutarcho žmonai Timoksenai, mirus jauniausiajai dukrai³³, puikiai atspindintis Plutarcho kuriamą idealios moters modelį. Šiuolaikiniam skaitytojui šis laiškas pasirodytų keistas ir nekasdieniškas, o jo autorius, mirusios mergaitės tėvas, būtų apkaltintas šaltakraujiškumu ir abejingumu. Plutarchą išteisina istorinės ir asmeninės dukters mirties aplinkybės. S. B. Pomeroy³⁴ savo studijoje apie Plutarchą teigia, kad mirus jo dvejų metų dukrai Timoksenai Plutarchas buvo išvykęs iš Chaironėjos. Ko gero, Plutarchas bus pasakęs savo žmonai, kad išvyksta į Atėnus, mat jos siūstas pasiuntinys su žinia apie dukters mirtį atvyko būtent į Atėnus, tačiau Plutarcho ten neužtiko. Žinios Plutarchą pasiekia tik kai šis atvyksta į Tanagrą.

Taigi Plutarcho užuojautos laiškas atėjo jau po laidotuvių ir, ko gero, praėjus giliausiam sielvartui. Tačiau lieka klausimas, kodėl Plutarchas pasirinko būtent laiško formą ir, gavęs liūdną žinią, pats nenusukbėjo namo. Iki šiol mokslininkai nesutaria dėl autentiškos laiško parašymo datos. Neaišku, ar Plutarchas iš tikrųjų išsiuntė mus pasiekusį laišką, ar parašė jį daug vėliau. Kai kurie mokslininkai³⁵, įžvelgda-

mi *Consolatio ad uxorem* laiške tam tikrų prieštaravimų³⁶, teigia, kad laiškas buvo rašytas gerokai vėliau ir skirtas platesnei publikai. Iš tikrųjų, *Consolatio ad uxorem* parašytas laikantis visų užuojautos laiško reikalavimų³⁷.

Laiške *Consolatio ad uxorem*, panašiai kaip traktate *Coniugalia praecepta*, šlovinama santuoka, grindžiama abiejų sutuoktinių partneryste. Kreipdamasis į žmoną, Plutarchas visuomet pabrėžia jų artumą, bendrą gyvenimą, vaikų auklėjimą.

Vis dėlto atidžiau išnagrinėjus laiško kontekstą galima pastebėti, kad Plutarcho šlovinama santuoka ne visuomet remiasi lygiateisiškumu. Plutarcho aprašomoje santuokoje vyras dominuoja ir visuomet užima aukštesnę poziciją.

Nors Timoksena minima kaip Plutarcho partnerė, kartu su juo augina vaikus³⁸, tačiau dukters gimimas davė *jam* galimybę pavadinti ją savo žmonos vardu. Pabrėžiamas Timoksenos pasiaukojimas auginant vaikus³⁹, tačiau, anot Plutarcho,

ralia 608a–612b), *Plutarch's Ethical Writing and Early Christian Literature*, IV, Leiden, 1978, 394–411). Kita vertus, A. G. Nikolaidis teigia, kad „išlikusi versija yra labai suasmeninto, intymaus bendravimo pavyzdys, beveik neturintis guodžiamosios epistolografijos retorinio pretenzingumo („[...]extant version is a most intimate communication quite free from the rhetorical pretensions of consolatory epistolography.“ – *Plutarch on Women and Marriage*, WS 110 (1997), 31).

³⁶ Plutarchas tris kartus teigia, kad Timoksenai nėra būtini jo patarimai ir pamokymai. Tai parodo, kad laiškas buvo skirtas platesnei auditorijai, siekiant pabrėžti Plutarcho šeimos pavyzdinumą.

³⁷ Graikai ir romėnai stengėsi laikytis formalumų rašydami tokio pobūdžio laiškus, šiuo atveju novatoriškumas bei originalumas nebuvo vertinami (J. Mitchell „Consolatory Letters“, *Hermes*, 96, 1968, 299–318).

³⁸ [...] οἷσθα δὲ καὶ αὐτὴ τοσοῦτων μοι τέκνων ἀνατροφῆς κοινωνήσασα (*Consolatio ad uxorem* 608c6).

³⁹ [...] καίτοι τῶ σεαυτῆς ἐκαῖνον ἐξέθρεψας μαστῶ καὶ τομῆς ἡνέσχου τῆς θηλῆς περιέθλασον

³³ Manoma, kad jaunesnioji Timoksena, Plutarcho dukra, mirė 90 m. po Kr.

³⁴ S. B. Pomeroy, *Op. cit.*, 75–77.

³⁵ Mokslininkai nesutaria, ar išlikęs laiškas autentiškas, Plutarcho siūstas žmonai užuojautos laiškas, ar vėlesnė Plutarcho anksčiau žinutės pataisa. H. Martinas ir J. E. Philips teigia, jog Plutarchas nesiuntė užuojautos laiško arba nusiuntė tik trumpą žinutę, bet ne mus pasiekusią versiją (*Consolatio ad uxorem* (Mo-

vaiko auklėjimas gali būti patikėtas motinai tik ankstyvoje vaikystėje. Vėliau juo turėtų rūpintis tėvas. Labai svarbu, kad vaiko auklėjimu ir mokslais užsiimtų vyras ir taptų vaikui gyvenimo vadovu⁴⁰. Šią Plutarcho nuostatą puikiai vaizduoja teiginys, kad Timoksena tik padėjo jam auginti visus jo vaikus⁴¹. Reikėtų pabrėžti, kad laiške atspindi labai svarbus ir iki šiol beveik netyrinėtas aspektas – jauniausiojo amžiaus vaikų auklėjimas ir ugdymas. Plutarcho kūriniai – bene vienintelis Antikos laikų propedeutikos šaltinis.

Consolatio ad uxorem laiške šlovinamos Timoksenos, idealios žmonos, dorybės: savikontrolė ir saikingumo pojūtis, pateikiama pavyzdingo elgesio pavyzdžių praeityje⁴² ir dabar⁴³, kai mirė jų dukra. Timoksena – *Coniugalia praecepta* traktate šlovinamo žmonos idealo įsikūnijimas; jos gyvenimo būdas ir elgesys sustiprina jos vyro pozicijas⁴⁴. Netgi filosofai, apsilanke

jų namuose, ir draugai viešosiose šventėse (religiniai kultai, aukojimai, teatras) buvo sužavėti jos paprastumo ir elgesio nuosakumo. Timoksena įkūnija žmonos idealą, išreikštą vaizdinga metafora pirmiau nagrinėtame Plutarcho kūrinyje *Coniugalia Praecepta*⁴⁵.

Vis dėlto Timoksena, būdama moteris, yra iš prigimties silpnesnė ne tik fiziškai, bet ir morališkai. Būtent todėl Plutarchas paguodos laiške žmonai *Consolatio ad uxorem* tarsi įsikūnija į Timoksenos mokytojo, sielos vadovo vaidmenį, pamokydamas ją ir nurodydamas savo auklėtei, kaip ji turėtų elgtis ištikus tokiai nelaimei. Plutarchas mano, kad dora moteris turėtų atsisipirti pagundoms ne vien „siautėdant Bakchui“⁴⁶, bet ir artimo žmogaus mirties atveju; būtina suprasti, kad sielvartas turi būti kontroliuojamas net labiau negu aistros.

Kaip geras mokytojas, Plutarchas ne vien pamoko, ko nederėtų daryti, bet nurodo būdą, kaip Timoksena galėtų išvengti nereikalingo sielvarto. Pasak jo, žmona turėtų atsiminti laiką prieš gimstant dukrai ir palyginti jį su džiaugsmu, kurį abiem suteikė mažosios Timoksenos buvimas su jais. Žinome, kad Timoksena vyresnioji buvo

λαβούσης γενναία [γάρ] ταῦτα καὶ φιλόστοργα. (*Consolatio ad uxorem* 609e3). Plutarcho traktate *De liberis educandis* (dažniausiai neigiamas jo autentiškumas), kalbama apie maitinimo krūtimi svarbą.

⁴⁰ F. Albin, „Family and the Formation of Character in Plutarch“, J. Mossman *Plutarch and his Intellectual World*, Duckworth in association with Classical Press of Wales, 1997, 59–61.

⁴¹ οἷσθα δὲ καὶ αὐτῇ τοσοῦτων μοι τέκνων ἀνατροφῆς κοινωθήσασα, πάντων ἐκτετραμμένων οἴκοι διακῶτων ἡμῶν (*Consolatio ad uxorem* 608c5).

⁴² ἤδη δὲ καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα πολλὴν εὐστάθειαν ἐπεδείξω τὸ πρεσβύτερον τῶν τέκνων ἀποβαλοῦσα καὶ πάλιν ἐκείνου τοῦ καλοῦ Χαίρωνος ἡμᾶς προλιπόντος (*Consolatio ad uxorem* 609d4).

⁴³ Καὶ τοῦτο λέγουσιν οἱ παραγενόμενοι καὶ θαυμάζουσιν, ὡς οὐδ' ἰμάτιον ἀνείληφας πένθιμον οὐδὲ σαυτῇ τινα προσήγαγες ἢ θεραπευσίνας ἀμορφίαν καὶ αἰκίαν, οὐδὰ ἦν παρασκευὴ πολυτελείας πανηγυρικῆς περὶ τὴν ταφήν, ἀλλ' ἐπράττετο κοσμίως πάντα καὶ σιωπῇ μετὰ τῶν ἀναγκαίων (*Consolatio ad uxorem* 608f).

⁴⁴ εὐτελεία μὲν γὰρ τῇ περὶ τὸ σῶμα καὶ ἀθρυψία τῇ περὶ δίαταν οὐδεὶς ἐστὶ τῶν φιλοσόφων, ὃν οὐκ

ἐξέπληξας ἐν ὁμιλίᾳ καὶ συνηθείᾳ γενόμενον ἡμῖν, οὐδὲ τῶν πολιτῶν, ᾧ μὴ θέαμα παρέχεις ἐν ἱεροῖς καὶ θυσίαις καὶ θεάτρους τὴν σεαυτῆς ἀφέλειαν (*Consolatio ad uxorem* 609c8–609d4).

⁴⁵ Dora žmona, priešingai negu mėnulis, kuris spindi visa savo šviesa būdamas toli nuo saulės, o priartėdamas tampa nematomas, turėtų būti matoma daugiausia greta savo vyro ir tapti nematoma bei likti namie, kai vyro nėra šalia (*Con. praec.* 139c).

⁴⁶ οὐ γὰρ ἕεν βακχεύμασι (Eur. *Βακχ.* 317) δεῖ μόνον τὴν σώφρονα μένειν ἀδιάφθορον, ἀλλὰ μηδὲν ἤττον οἶσθαι τὸν ἐν πένθει σάλον καὶ τὸ κίνημα τοῦ πάθους ἐγκρατείας δεῖσθαι διαμαχομένης οὐ πρὸς τὸ φιλόστοργον, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀκόλαστον τῆς ψυχῆς (*Consolatio ad uxorem* 609a4).

išsilavinusi moteris, jaunystėje, panašiai kaip traktato *Coniugalia praecepta* adresatė Euridikė, lankiusi filosofijos paskaitas. Plutarchas primena žmonai apie šiuos mokslus, sakydamas, kad laimė priklauso nuo teigiamo mąstymo, o šis savo ruožtu – nuo stabilios sielos. Nereikėtų kreipti dėmesio į Tichės nepastovumą⁴⁷. Iš šio pasakymo galima spėti, kad Timoksena lankė stoikų filosofijos paskaitas.

Plutarchas užuojautos laiške Timoksenai neatsisako savo požiūrio į moterį. Šlovinama moteris, kuri pripažįsta savo vietą santuokoje, šeimos ir visuomenės gyvenime. Tokį žmonos idealą įkūnija Plutarcho žmona Timoksena.

Laiške aukštinamos Timoksenos dorybės, gebėjimas tinkamai elgtis net tik viešumoje ir įprastose santuokinio gyvenimo situacijose, bet ir ištikus tokioms nelaimėms kaip vaiko mirtis.

Girdamas Timoksenos dorybes Plutarchas tuo pat metu pašlovina save patį. Jo šeimos gyvenimas idealus. Kaip *Coniugalia praecepta* traktate giriami idealūs sutuoktiniai, kurie viskuo dalijasi, taip paguodos laiške vaizduojami ir Plutarchas su Timoksena: jie kartu augino vaikus, kartu išgyveno sūnaus mirtį, Timoksena dalyvavo Plutarcho ir jo pažįstamų, filosofų, susitikimuose.

Plutarchas užuojautos laiške Timoksenai neatsisako savo požiūrio į moterį. Aukštinama moteris, kuri pripažįsta savo vietą santuokoje, šeimos ir visuomenės gyvenime.

⁴⁷ "Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ ὀρθῶν ἐπιλογισμῶν εἰς εὐσταθῆ διάθεσιν τελευτώντων ἤρτηται τὸ μακάριον, αἱ δ' ἀπὸ τῆς τύχης τροπαὶ μεγάλας ἀποκλίσεις οὐ ποιοῦσιν οὐδ' ἐπιφέρουσι συγκυτικάς ὀλισθήσεις τοῦ βίου, πολλάκις ἀκήρατος (*Consolatio ad uxorem* 611a4).

Palyginus *Consolatio ad uxorem* su Plutarcho *Coniugalia praecepta* išdėstytais patarimais, galima įžvelgti daug paralelių. Galima netgi teigti, kad Timoksena įkūnija idealios žmonos, kuri gyvena pagal *Coniugalia praecepta* nuostatas, paveikslą. Dorybinga, išsilavinusi, pripažįstanti vyro pranašumą, atsižvelgianti į jo nuomonę – Plutarcho ir Timoksenos santuoka atitinka darnios melodijos metaforą *Coniugalia praecepta* traktate.

Iš dalies perimdamas platonikų ir stoikų požiūrį, kad išsilavinusi moteris gali prilygti vyrui, derindamas jį su tradiciniu klasikiniu moters idealu, Plutarchas sukuria unikalų moters idealo modelį. Tai išsilavinusi, išmintinga, bet kartu ir nuolanki, kukli ir pripažįstanti vyro pranašumą moteris.

Santuokinės meilės aukštinimas ir išsilavinimo svarbos akcentavimas Plutarcho kūrinuose yra išskirtinis reiškinys graikų literatūroje, tuo pat metu daug pasakantis apie paties Plutarcho asmenybės unikalumą. Vis dėlto Plutarchas išlieka savo epochos žmogumi, kuris pripažįsta, kad moteris turi būti pavaldi vyrui. Plutarchas leidžia suprasti, kad geriausias sprendimas moterims – apsiriboti ir pasitenkinti tuo, kas iš prigimties būdinga moteriai, t. y. kuklumas, paklusnumas. Ideali, dora moteris neturėtų stengtis pasireikšti tose srityse, kurios tradiciškai priklauso vyrui, neturėtų siekti vyriškų savybių, o turėtų išlikti gera, paklusni motina, žmona. Ideali žmona, Plutarcho manymu, išsilavinusi, tačiau tyli ir paklusni, nesiekianti valdyti savo vyro, pripažįstanti žemesnę iš prigimties savo vietą šeimoje ir visuomenėje. Apibendrinant labiausiai tiktų F. Le Corsu,

vienos iš garsiausių Plutarcho tyrėjų, žodžiai apie Plutarcho požiūrį į moterį: *Mūsų moralistui ideali moteris – paklusni žmona, atsidavusi savo vyrui, gyvenanti paprastą ir dorą gyvenimą, be prabangos ir jokių linksmybių*⁴⁸.

⁴⁸ „Pour notre moraliste, la femme idéal est l'épouse soumise, menant une vie discrète et digne, toute de dévouement à son mari, sans tapage et sans luxe“ (F. Le Corsu, *Plutarque et les femmes dans les Vies parallèles*, Paris, 1981, 135).

LITERATŪRA

Plutarque, *Oeuvres Morales*, ed. J. Defradas, tome II, Paris: Les Belles Lettres, 1985.

Plutarque, *Oeuvres Morales*, ed. J. Boulogne, tome IV, Paris: Les Belles Lettres, 2002.

Plutarque, *Oeuvres Morales*, ed. J. Hani, tome VIII, Paris: Les Belles Lettres, 1980.

Bernard, N., *Femmes et société dans la Grèce classique*, Paris: Armand Colin/VUEF, 2003.

Boulogne, J., *Plutarque: Un Aristocrate Grec sous l'Occupation Romaine*. Presses Universitaires de Lille, 2001.

Cole, S. G., „Could Greek Women Read and Write?“ *Reflections of Women in Antiquity*, ed. H.P. Foley, Gordon and Breach, Science Publishers, 1992.

Duby, G.; Perrot, M. *Histoires des Femmes en Occident*, Plon, 1991.

Flacelière, R., *La vie quotidienne en Grèce*, Librairie Hachette, 1959.

Flacelière, R., *L'amour en Grèce*, Paris, 1971.

Fuhrmann, F., *Les Images de Plutarque* (thèse pour le doctorat), Université de Paris, Paris, 1964.

Hamilton, E., *The Greek Way*, Time Incorporated, 1963.

Moteris, pripažįstanti savo tariamą pavaldumą bei žemesnę vietą, gali būti pavadinta moralės atžvilgiu lygia vyrui, ši disharmonija pagimdo harmoniją. Būtent tokioms moterims Plutarchas suteikia galimybę lygiuotis į vyrus.

Korus K., *Program Wychowawczy Plutarcha z Cheronei*, Wrocław, 1978.

Le Corsu, F., *Plutarque et les Femmes*, Paris: Les Belles Lettres, 1981.

Lefkowitz, M. R.; Fant, M. B., *Women in Greece and Rome*, Toronto & Sarasota: Samuel-Stevens, 1977.

Mossman, J., *Plutarch and his Intellectual World*, London: Duckworth in association with The Classical Press of Wales, 1997.

Patterson, C., „Traditional Wisdom through a Philosophic Lens“, *Plutarch's Advice to the Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, ed. S. B. Pomeroy, New York: Oxford University Press, 1999.

Pomeroy, Sarah B., *Plutarch's Advice to the Bride and Groom and a Consolation to His Wife*, New York: Oxford University Press, 1999.

Russel, D., *Plutarch: Selected Essays and Dialogues*, New York: Oxford University Press, 1993.

Schmitt, Pantel P.; Sissa, G., *Histoires des Femmes en Occident*, Paris: Plon, 1991.

Stadter, Philip A., *Plutarch's Historical Methods*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1965.

PLUTARCH'S ATTITUDE TOWARDS EDUCATED WOMAN (TREATISES *CONIUGALIA PRAECEPTA* AND *CONSOLATIO AD UXOREM*)

Monika Voinič

S u m m a r y

The article aims to establish the attitude, or attitudes, towards educated women and women in general that Plutarch reveals in his moral treatises *Coniugalia praecepta* and *Consolatio ad uxorem*. Secondary aim of this articles is to determine, what does he say

explicitly or implicitly about educated women and in particular their moral and intellectual aptitude, as well as to ascertain if there is a harmony between Plutarch's explicit declarations and the implicit message in the above treatises.

It should be accentuated that the image of Plutarch as the advocate of women has been modified in recent studies. However it is hardly possible to depict Plutarch as the “misogynist”, a man who with such elegance defends love between man and woman and has such a high respect for marriage, which he regards as an institution based upon the cooperation of both husband and wife.

However it should be highlighted that Plutarch by adopting platonic stoic opinion that educated woman can be equal to man, combining it with traditional classical ideal of woman, creates his own unique portrait of an ideal woman. His ideal woman is intel-

ligent, educated, wise, but also modest, obedient and admitting the superiority of men. Plutarch’s appraisal of the marital love and the accentuation of education importance is a unique phenomenon in Greek literature, simultaneously highlighting Plutarch’s uniqueness.

However, according to Plutarch, women are inferior as such, but once they accept their inferiority, they can be regarded as equal to men in regard to moral strength. In Plutarch’s opinion, women are not morally depraved unless they transgress the rules of their sex and strive to achieve privileges reserved for men.

Gauta 2010 11 10
Priimta spaudai 2010 12 06

Autorės adresas:
Vilniaus universitetas
Klasikinės filologijos katedra
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
El. paštas: monika_voinic@yahoo.com